

УДК 351.74

Рижков Е.В.
кандидат юридичних наук, доцент

Рижкова С.А.
викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-267-272

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ІНСТИТУТУ ДОБРОВІЛЬНИХ ПОМІЧНИКІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ (на прикладі Естонської Республіки)

Розглядається досвід діяльності інституту помічників поліцейських Естонської республіки. Обґрунтовується доцільність запровадження в Україні індивідуальної форми співпраці представників населення з поліцією.

Ключові слова: помічник поліції, взаємодія поліції з громадськістю, індивідуальна форма співпраці, колективна форма співпраці, Національна поліція.

Постановка проблеми. Одним з головних критеріїв визначення успішної взаємодії державних інституцій з громадськістю є рівень довіри населення. Відкритість державної системи до конструктивного діалогу з представниками населення, громадський контроль, реалізація спільних проєктів та програм формує позитивний імідж в країні в цілому, визначає ефективний зворотній зв'язок та свідчить про прозорість і демократичність вищезазначеного процесу.

У системі Національної поліції України за останні роки в процесі реформування відбулись суттєві зміни. Вибудовується сучасна філософія, яка запроваджує нові принципи взаємодії з населенням, де основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри до них.

Відповідно до п. 1 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб [1]. Залучення суспільства до процесу створення безпечного середовища, а саме тісна співпраця з територіальними громадами і суспільством, створення механізмів партнерства з інститутами громадянського суспільства, є одним із стратегічних напрямків відповідно до Стратегії МВС до 2020 року [2].

У процесі чергової реформи правоохоронної системи задекларовано створення нового іміджу поліцейського, який служить українському народу на принципах відкритості.

Проте аналіз громадської думки свідчить, що авторитет поліції у нашій країні у кращій бік кардинально не змінюється. Саме тому сьогодні перед науковцями, політичними діячами, представниками практичних підрозділів, а також громадянами постає проблема побудови партнерських відносин між поліцією та активними представниками населення на засадах конструктивної співпраці.

Тому у прагненні до загальнолюдських та європейських цінностей корисним для нашої правоохоронної системи стане позитивний досвід країн Європейського Союзу – колишніх країн соцтабору, які раніше за Україну пройшли етап створення власного спеціалізованого законодавства, реалізували програму розвитку правоохоронних інституцій, відійшли від філософії радянської ментальності у побудові принципів співпраці з

населенням та мають стійку позитивну тенденцію до забезпечення громадського порядку та безпеки в країні.

Мета цієї статті полягає у вивченні європейського досвіду Департаменту поліції та прикордонної охорони Естонської Республіки щодо функціонування правового інституту добровільних помічників поліцейських з числа цивільних осіб та впровадженні позитивного досвіду в національне законодавство України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питаннями взаємодії поліції (міліції) з населенням, визначенню форм участі громадян в охороні громадського порядку в різні часи опікувались такі вчені, як: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, А.В. Биков, Д.В. Васильєв, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, В.М. Князєв, Л.Т. Кривенко, Б.С. Крилов, А.П. Ключніченко, В.К. Колпаков, М.В. Лошицький, Г.І. Мачковський, В.І. Олефір, В.П. Петков, В.М. Плішкін, П.М. Рабінювич, Ю.І. Римаренко, В.М. Селиванов, О.Ф. Скакун, В.Д. Сущенко, В.В. Цветков, В.М. Шаповал, В.К. Шкарупа, Е.Г. Юмашев та ін.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку із суттєвими змінами, пов'язаними з реформуванням Національної поліції, актуальними залишаються питання запровадження нової концепції залучення громадян до співпраці з поліцією. Потребує запровадження такої діяльності на нових засадах і принципах, формування нового іміджу добровільного помічника поліцейського. Як поступово трансформується міліція в поліцію, так і члени громадських формувань на прикладі добровільних народних дружин, як атавізм радянського періоду, повинні пройти певну трансформацію і перейти на інший рівень з урахуванням потреб суспільства та враховуючи позитивний досвід інших держав світу, в тому числі країн Балтії.

Ми погоджуємося з думкою М.В. Фільштейна, що важливим є досвід Естонії як країни колишнього Радянського Союзу, яка змогла реалізувати вимоги Європейського Союзу, в тому числі у сфері внутрішніх справ. Слід особливо наголосити на тому, що поліцейські органи активно впроваджували нову концепцію, коли поліція зробила шлях від карального органу до організації, що надає своєрідні поліцейські «послуги» населенню. Важливо оцінити досвід країн Європи, які досягли реальних результатів в охороні громадського порядку, забезпеченні громадської безпеки та боротьбі зі злочинністю. Той факт, що Литва, Латвія та Естонія, як і Україна, перебували у складі СРСР, але змогли суттєво знизити рівень корупції в поліцейських рядах і на цій основі створити правоохоронні органи (в тому числі поліцію), що діють в інтересах всього суспільства, а не в інтересах окремих груп, знайти фінансові можливості переозброїти матеріально-технічну базу поліції, змінити кадрову політику, покращити взаємовідносини з населенням, свідчить про можливість, при критичному ставленні до результатів реформ у сфері внутрішніх справ, використати їхній досвід для формування Національної поліції України [3, с. 6-7].

У 1994 році Законом Естонії «Про помічників поліцейського» був законодавчо закріплений статус помічника поліцейського [4], який визначав основні права, обов'язки та соціальні гарантії. Цей інститут успішно розвивається протягом 23 років, і сьогодні налічує 1022 помічника поліцейського (з них 23% – жінки, 77% – чоловіки). За статистичними даними, кожний помічник поліцейського на чергуваннях разом з поліцейськими у 2015 році витрачав на таку діяльність в середньому 87 000 годин на рік, у 2016 році – 107 000 годин, у 2017 році – 113 000 годин. Досить позитивною є практика формування кадрового резерву поліцейських з числа помічників поліцейських. Так у 2017 році із числа помічників поліцейськими стали 44 особи, у 2018 році – 50 осіб (загальна кількість населення країни – 1290000). Можна по різному оцінювати ці показники, проте безумовно цікавими з приводу можливого запозичення досвіду естонської поліції є результати соціологічних досліджень, які показують, що довіра суспільства до помічників поліцейських коливається в межах 80% [5].

Відповідно до Закону Естонії «Про помічників поліцейських», (abipolitseinik) добровільним помічником поліції може бути громадянин Естонії віком від 18 років. Кандидат повинен мати освіту не нижче середньої, володіти естонською мовою на вищому рівні. Помічник поліцейського повинен бути дієздатним, не бути алко- та наркозалежним, не приймати психотропів, а також не мати серйозних захворювань, які можуть перешкодити виконанню обов'язків.

Кандидат в помічники поліцейського не повинен мати кримінальних покарань, а також не повинен бути підозрюваним або ж обвинувачуваним у злочині. Від кандидата ви-

магають бути активним, відповідальним, ініціативним, готовим, крім своєї основної професійної діяльності, бути помічником поліцейського. Вищезазначена діяльність здійснюється на безоплатних засадах. Залучення потенційних кандидатів в добровільні помічники поліції здійснюється через прозорий порядок відбору та звернення до Департаменту поліції з письмовою заявою. Серед іншого надається копія документа, який засвідчує особистість, диплом про освіту, медична довідка про стан здоров'я, якщо є – копія дійсних водійських прав, дозвіл на зброю; також за наявності – рекомендації від роботодавця або навчального закладу, від працівника поліції. Окрім подачі вищезазначених документів в обов'язковому порядку потенційний кандидат повинен скласти фізичний тест.

Після проходження спеціальних перевірок, складання фізичного тесту починається перший рівень (етап) навчання таким навичкам: самооборона, ділове спілкування з громадянами, безпека керування транспортним засобом, використання спеціальних засобів, використання спеціального обладнання, подолання кризових ситуацій, взаємодія із засобами масової інформації, здійснення первинної лікарської допомоги, удосконалення фізичних здібностей. Паралельно отримуються знання щодо участі в забезпеченні дорожнього руху, здійснення нагляду за дорожнім рухом, знання підстав та умов забезпечення фізичної сили і застосування спеціальних засобів.

Необхідною умовою після закінчення першого етапу підготовки є знання законодавчої та нормативно-правової бази щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина, а також законодавчих актів стосовно діяльності поліції, помічника поліцейського щодо попередження, виявлення, припинення порушень громадського порядку [6].

Помічники поліцейського мають право носити та застосовувати травматичну зброю, затримувати правопорушників і застосовувати фізичну силу. Два помічники можуть патрулювати вулиці без поліції; можуть також вимагати припинення порушення громадського порядку, дотримання громадського порядку; затримувати і доставляти до установ поліції правопорушників та осіб, підозрюваних у здійсненні правопорушення; доставляти в лікувальні установи або в установи поліції осіб, які в результаті алкогольного, токсичного або наркотичного нападу можуть створювати протиправну ситуацію, а також правопорушників для встановлення їх особистості та, у разі необхідності, для складання протоколу про адмінправопорушення; за дорученням поліції застосовувати привід особи в передбачених законом випадках (наприклад, до суду); спільно з працівником поліції перевіряти зберігання матеріальних цінностей на підприємствах, в установах та організаціях; входити разом із поліцією в помешкання, включно з житловими та іншими приміщеннями, а також у приміщення та на території організацій для припинення злочину або затримання правопорушника, а також у разі стихійного лиха або інших надзвичайних обставин, що являють собою загрозу життю або здоров'ю людини; зупинити транспортні засоби та перевіряти перевезення пасажирів і вантажів, а також водійські документи; відсторонювати від управління транспортом осіб, які не мають документів, що засвідчують їх право на водіння або використання транспортного засобу відповідної категорії, або стосовно яких існує підозра в алкогольній, токсичній чи наркотичній залежності, перевіряти їх стан на місці або спрямувати на експертизу.

У необхідних випадках помічники можуть без обмеження користуватися засобами зв'язку, які належать організаціям, а в надзвичайних випадках – також транспортними засобами (за винятком транспортних засобів, що належать дипломатичним, консульським або іншим представництвам іноземних держав та міжнародним організаціям, а також транспортних засобів спеціального призначення) для доставки в лікувальний заклад осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги; перевіряти наявність дозволів на діяльність та ліцензії; носити і застосовувати вогнепальну зброю та спеціальні засоби у випадках і в порядку, встановлених Законом Естонії «Про поліцію».

Помічник поліцейського при виконанні своїх обов'язків є представником держави, тому його вимоги та розпорядження повинні виконуватися неухильно. Помічник поліцейського при виконанні своїх обов'язків представляє департамент поліції. Головне – участь у роботі під керівництвом працівників поліції. Він бере участь у превентивній роботі з населенням, у розшуку людей, допомагає поліцейським виявляти порушення, має спеціальний формений поліцейський одяг, ідентичний одягу працівника поліції (POLITSEI) з відмінністю у нарукавному шевроні, де зазначено приналежність до помічника поліцейського (abipolitseinik) [7].

Як бачимо, правовий функціонал помічника поліцейського Естонії є тотожним фун-

кціональним можливостям поліцейського в Україні щодо більшості позицій. Такий правовий статус помічника, на наше переконання, створено виключно за умов наявності в естонському суспільстві реальних ознак правової держави, відносно низьких показників корупції у правоохоронній сфері взагалі та поліції зокрема, функціонування дійсно незалежної судової системи та високого ступеня довіри до поліцейських та їх помічників з числа представників громади, на що ми вказували вище.

На позачерговій сесії Рігикогу перше читання пройшов проект закону про внесення змін до Закону «Про помічників поліцейських». Законопроект містить положення, які розширюють можливості залучення помічників поліцейських до інших видів діяльності, наприклад до роботи кримінальної поліції. Поміщикам поліцейських, які діють самостійно, планується забезпечити додаткові права, наприклад право затримувати порушників дорожнього руху (наразі вони повинні отримати у поліції відповідний дозвіл), також планується розширити можливості застосування вогнепальної зброї [8] та дозволити використовувати електрошокери [9]. При цьому програма внутрішньої безпеки на 2015-2020 роки передбачає подальше розширення та укріплення мережі поліцейських, особливо це стосується регіонів з низкою щільністю населення [10].

Відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» залучення населення до охорони громадського порядку та державного кордону здійснюється тільки після утворення громадського формування (не менш 10 осіб), діяльність та координація таких формувань здійснюється спільно Національною поліцією та Державною прикордонною службою [11]. Тобто, на відміну від Естонії, в Україні не передбачено індивідуальну форму участі громадян у гласній співпраці з поліцією як помічників. Більше того, на наше переконання, створення та діяльність громадських формувань у правоохоронній сфері (поліції) в умовах військового конфлікту з Росією створює додаткові ризики силового протистояння всередині країни та може бути використано агресором й олігархатом для розхитування ситуації у бік громадянського конфлікту. Досить показовим в цьому контексті є створення так званих національних дружин [12].

У зв'язку з вищезазначеними подіями політичними діями був зареєстрований проект № 8206 від 27.03.2018 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень з питань охорони громадського порядку і державного кордону. Проектом пропонується радикально обмежити повноваження громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону у питаннях, що належать до компетенції органів державної влади, та встановити відповідальність органів Національної поліції України і підрозділів Державної прикордонної служби України за дії членів громадських формувань, які залучені до заходів з охорони громадського порядку та державного кордону. Зокрема, у Кодексі України про адміністративні правопорушення пропонується скасувати відповідальність за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, а також скасувати право зазначених осіб проводити адміністративне затримання та складати протоколи про адміністративні правопорушення. Більшість же змін пропонується внести до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Окрім введення додаткових обмежень і скасування повноважень пропонується й інші новації. Зокрема, передбачається установити, що діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону має бути політично нейтральною. Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону у своїй діяльності є незалежними від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань. Членам громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону забороняється висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час охорони громадського порядку, проводити політичну діяльність та використовувати свої повноваження у політичних цілях. Розширюється коло підстав для примусового розпуску громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону: заява реєструючого органу; заява посадової особи органу Національної поліції України чи підрозділу Державної прикордонної служби України, що здійснюють контроль за діяльністю громадського формування; не менше трьох заяв осіб, права яких були порушені внаслідок діяльності членів громадського формування під час охорони громадського порядку чи державного кордону протягом року, що було встановлено рішенням суду [13].

Таким чином, колективну форму участі громадян у співпраці з поліцією в Україні

певним чином вже дискредитовано через конкретні конфліктні ситуації, що мали місце в останні роки, вона набуває певних загрозливих ознак (ризиків), що, у свою чергу, потребує превентивних законодавчих ініціатив.

Слід констатувати, що за 15 років існування колективної форми участі громадян як членів громадських формувань в охороні громадського порядку вона не стала поширеною серед громадян України на місцях, а функціонує переважно у великих містах концепції владних інституцій як штучно реалізована при створенні за підтримки сумнівного капіталу формувань силового характеру.

Характеризуючи законодавство Естонії, яке передбачає індивідуальний підхід до залучення громадян як помічників поліцейських, чітко бачимо, що колективна форма участі, закріплена в українському правовому полі, вже створює перепони щодо індивідуальної взаємодії населення з правоохоронцями.

Досвід Естонії свідчить про комплексний підхід до вирішення питання взаємодії поліції з населенням через низку збалансованих правових та організаційних аспектів, починаючи зі створення офіційного сайту, який містить в собі всю інформацію щодо ефективної взаємодії, вимоги, критерії відбору, навчання помічників поліцейських тощо, створення кадрового резерву поліцейських, визначення мотивації та заохочення. Підкріплюється все це ефективним зворотнім зв'язком, якого в Україні поки що немає.

Висновки. Таким чином, досвід Естонської Республіки свідчить, що в умовах правової, соціально орієнтованої держави з низьким рівнем корупції у політичній та правоохоронній сфері участь громадян як помічників поліції може бути успішно реалізована в рамках індивідуальної форми співпраці. При цьому цей інститут має високу підтримку з боку суспільства та довіру до його суб'єктів. Вважаємо, що перелічені компоненти перебувають між собою у прямій залежності і повинні бути з часом реалізовані у правовому просторі нашої держави.

Бібліографічні посилання

1. Закон України «Про Національну поліцію». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року. URL: http://mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm.
3. Фільштейн М.В. Поліцейські органи прибалтійських держав – членів Європейського Союзу (Латвія, Литва, Естонія): організація та правове забезпечення діяльності в сфері внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 2016. 228 с.
4. Закон «О помощнике полицейского»: принят 20 апреля 1994 года. URL: http://estonia.news-city.info/docs/sistemsf/dok_irebb.htm.
5. Каждый пятый помощник полицейского имеет право на ношение оружия. URL: <https://rus.err.ee/869874/kazhdyy-pjatyj-pomownik-policejskogo>.
6. Koostõõs loome turvalisust. URL: <https://www.abipolitseinik.ee>.
7. Естонські помічники поліцейських. URL: <http://vgoru.org/index.php/politsiya-dlya-gromadi/item/36426-estonski>.
8. Помощникам полицейских в Эстонии хотят разрешить применять оружие. URL: <https://rus.err.ee/869874/kazhdyy-pjatyj-pomownik-policejskogo-imeet-pravo-na-noshenie-oruzhija>.
9. Помощникам полицейских хотят разрешить использовать электрошокеры. URL: <https://rus.err.ee/877516/pomownikam-policejskih-hotjat-razreshit-ispolzovat-jelektroshokery>.
10. Первое чтение в Рийгикогу прошел проект закона о внесении изменений в Закон о помощниках полицейских. URL: <https://m.riigikogu.ee/ru/obzory-zasedanij/pervoe-chtenie-v-riigikogu-proshel-proekt-zakona-o-vnesenii-izmenenij-v-zakon-o-pomoshnikah-politsejskih>.
11. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 40. Ст. 338.
12. У МВС пояснили, чи законними є "Національні дружини". URL: [https://espreso.tv/news/2018/02/01/u_mvs_royasnyly_chy_zakonnyu_je_quotnacionalni_druzhynyqu_ot;_toto_ne_moi_pomoshniki";_Avakov_otreagiroval_na_pojavlenie_quotnacionalnyh_druzhin](https://espreso.tv/news/2018/02/01/u_mvs_royasnyly_chy_zakonnyu_je_quotnacionalni_druzhynyqu_ot;_toto_ne_moi_pomoshniki).
13. Експрес-огляд законотворчої діяльності Верховної Ради України. Бюлетень № 169. Законопроекти, зареєстровані в парламенті за період 26.03.2018-30.03.2018. URL: <http://khp.org/index.php?id=1522775122>.

Надійшла до редакції 29.11.2018

SUMMARY

Ryzhkov E.V., Ryzhkova S.A. European the institute of voluntary police assistants (on the example of the Republic of Estonia). The article examines the experience of the Institute of Police Assistants of the Estonian Republic. The feasibility of introducing in Ukraine an

individual form of participation of the population with the police is substantiated. Describing the legislation of Estonia, which provides for an individual approach to involving citizens as police assistants, we note that the collective form of participation, which is enshrined in Ukraine, already creates barriers for the individual interaction of the population with law enforcement.

Estonia's experience shows an integrated approach to addressing the issue of police interaction with the population through a range of balanced legal and organizational aspects.

Keywords: *police assistant, police cooperation with the public, individual form of cooperation, collective form of cooperation, National Police.*

УДК 343.985

Сіроух І.В.

аспірант

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-272-275

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Розглянуто деякі аспекти розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва, учинених організованими групами. Акцентовано увагу на ролі та місці допиту у розкритті досліджуваного кримінального правопорушення.

Ключові слова: *розслідування, звідництво, організаційно-тактичне забезпечення, слідча (розшукова) дія, допит, тактичний прийом.*

Постановка проблеми. З урахуванням якісних й кількісних змін злочинної діяльності виникає необхідність удосконалення організаційно-тактичного забезпечення проведення окремих процесуальних дій, зокрема допиту. Допити різних категорій осіб проводяться для виявлення необхідної інформації під час розслідування будь-яких кримінальних правопорушень. Це найбільш розповсюджена та обов'язкова слідча (розшукова) дія на будь-якому етапі розслідування. Завдяки їй проведенню можна виявити інформацію про учинений злочин, забезпечити можливість більш ефективного проведення інших процесуальних дій, висунення версій та планування роботи по доказуванню в цілому. У справах за фактами створення або утримання місць розпусти і звідництва допит також не втрачає своєї актуальності. Важливого значення у цьому контексті набуває забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення допиту.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Забезпечення прав підозрюваного під час проведення допиту висвітлювалося в роботах таких науковців: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, Є.Д. Лук'янчиков, В.Г. Лукашевич, М.В. Салтевський, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін. Проблеми попередження й розслідування кримінальних правопорушень проти моральності досліджували у своїх роботах М.С. Дмитрієв, О.О. Дудоров, Д.Є. Кирюха, М.В. Куратченко, В.Ю. Мосяженко, К.Ю. Назаренко. Втім, в їх дослідженнях не було приділено достатньої уваги організації і тактиці проведення допиту при розслідуванні злочинів проти моральності.

Метою даної статті є дослідження організаційно-тактичного забезпечення проведення допиту при розслідуванні злочинів проти моральності та забезпечення прав підозрюваного.

Виклад основного матеріалу. Допит є найбільш розповсюдженою процесуальною дією, за допомогою якої збирається інформація про злочинну діяльність певних осіб. Проте слідчому необхідно враховувати, що підозрювані не зацікавлені у повному й всебічному розкритті та розслідуванні злочину, що не може не впливати на правдивість їх показань. Тому для успішного проведення допиту і отримання позитивних результатів слідчі повинні володіти знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми допиту, що розроблені у криміналістиці, не